

1

תעובר צורתו*

(משנה פסחים פ"ז מ"ט, שקלים פ"ו מ"ג, זבחים פ"ח מ"ד)

פינול צריך עיבור צורה

(פסחים לד:)

נשרף מיד אלא עד שתעובר צורתו. לא הזכיר כלל דין לינה, וכן נראה מלשון הערוך ע' עבר כו' שכתב: בדם ובבעלים תעובר צורתו כו' דפסול טומאה הוי משום הכי בעי צורה וממתין עד שתעובר צורתו ואח"כ מוציאו לבית השריפה ע"כ. ולא הזכיר כלל מדין לינה משמע דאזיל בשיטת הר"ח הג"ל. (ראה לקמן אות יט ומלשון הר"ח מבואר דבעי צורה הפי' עיבור צורה).

ונראה שכן הוא שיטת רבינו נתן אב הישיבה כשיטת הר"ח וז"ל בפ"י למשניות פסחים שם: תעובר צורתו מניחו עד "שיסרח" לפי שהסרחון משנה צורתו, ע"כ וכן הוא בפיהמ"ש להרמב"ם פסחים פ"ז: עד שיתעפש ויתקלקל לפנינו ויפסיד.

וזהו כלשון הר"ח "עד שיבאש" "עד שיסרח" וכ"כ בפיהמ"ש שקלים פ"ז ה"ג מניחין אותו עד שיתקלקל. וכן הוא לשון הרמב"ם בהל' פסחמ"ק פ"ו ה"כ: איברי חטאת שנתערבו באיברי עולה מניחין הכל עד שיפסדו ותעובר צורתן ושורפין אותן ע"כ. ומקורו בתוספתא זבחים פ"ח — הרי שהוסיף ג"כ המלה שיפסדו, כמו בפיהמ"ש עד שיתקלקל. וכן מבואר בס' השרשים להר"י ג'אנח וספר השרשים להרד"ק מובא לקמן.

ג. בתוס' פסחים טו. ד"ה ולד טומאה כתבו וז"ל מיהו אי עיבור צורה היינו לינה בעלמא אע"ג שלא הוי נותר לא קשה מידי ע"כ... וכעת נדפס מחדש תוספת הר"ש משאנץ ושם מובא לשון התוס' בקצת שנוי וז"ל ומיהו מספקא ליה לרבי מהו עיבור צורה דאי היינו לינה בעלמא אע"ג דלא הוי נותר א"כ לאו פירכא פירכא ע"כ. ומבואר מדבריהם שנסתפקו בעצם ההלכה של עיבור צורה מה פירושה. ויש מקום לומר שעיבור צורה אין בזה משום קלקול הבשר או משום שבעינן שיחול על הבשר דין שיתחייב שרפה משום מצות נותר אלא דין מיוחד שצריך לינה אע"פ שלא חל עליו דין נותר. והיינו בשלמים שלינת לילה אינו עושה נותר אעפ"כ מותר לשרוף. כנראה שהתוס' רצו לתרץ בזה מה שקשה ממשנה דשקלים מובא להלן שמבואר סתם תעובר צורתם ויצאו לבית השריפה. [ושם דף פב: כתב וז"ל ודאי כי גמירי הלכתא לא מיד גמירי, אלא סברא דמיד ישרפן, ובדם ובבעלים דצריכי עיבור צורה גמי סברא וכו' ע"כ ודבריו צ"ב.]

אבל כבר כתב הצ"ח במקומו וז"ל: ואמנם גוף דברי התוס' תמוהים אצלי איך כתבו כן ליישב שיטת רש"י והרי רש"י בעצמו כ' לקמן לד ע"א ותעובר צורתה היינו פסול לינה וכיון שלנה בלילה הרי הוא נותר, הרי שלרש"י עובר צורה היינו נותר ממש ע"כ.

דף פב, אות קיג. הביטויים "תעובר צורתו" "עיבור צורה" יש להם כמה פירושים בראשונים ויש ראיות וקושיות לכל א' מהפירושים כמו שיתבאר להלן.

א. שיטת רש"י במשנה פסחים פ"ב, ע"א: הפסח שיצא חוץ לחומת ירושלים או שנטמא, ישרף מיד (בי"ד), נטמאו הבעלים או שמתו תעובר צורתו (צריך להשהותו עד הבקר של ששה עשר שתעבר צורתו. דהיינו לילה אחד) וישרף בששה עשר, ע"כ. ורש"י בפסחים לד, מפרש: ותעובר צורתה היינו פסול לינה עיבור צורת מראית בשר בלינת לילה אחד הוא וכיון שלנה בלילה הרי הוא נותר וטעון שריפה, ע"כ. והמאירי מוסיף: עד שיעשה נותר וישתנה מראיתו. וכן פירש"י במנחות ה: תעובר צורתה, יניחנה עד למחר ותפסל בלינה ותעובר מראית לחלוחית בשר הימנה, משום בזיון קדשים דכל זמן שלא נפסלו בלינה אין נשרפין, ע"כ. ובתוס' ע"ז דף עו ע"א ד"ה בת יומא כתבו: וכן פ' ר"ת דלינת לילה פוגמת וכו' וזכר לדבר דלינת לילה מקרי עיבור צורה והוי דברים ק"ו אם אוכל שהוא בעין מעבר צורתו בלילה כ"ש איסור הנבלע בקדרה וכו'.

ב. שיטת רבינו חננאל בפסחים דף עג: אלא שחט (הק"פ) בשבת חייב ותעובר צורתו כלומר ישאר ימים עד שיבאש ולא ישאר עליו אדמומית אלא תעשה צורתו כעין ירקרקות ויצא לבית השרפה ע"כ. ומבואר להדיא מדבריו שמפרש לשון הגמ' "תעובר צורתו" היינו מצורה אדמומית לצורת ירקרקות.

ורש"י בגמ' נדחק לפרש שהמלים: ותעובר צורתו בדברי ר' ישמעאל שם, כלומר אם הוא חול, דאלו בשבת לא שריף ליה ולמחר ביו"ט גמי לא שריף ליה ע"כ. והר"ח מפרש כפשוטו ולדידיה לא תלוי כלל בלינה ומשכחת לה שפיר שאפילו שחט בשבת שצריך עוד עיבור צורת אחרי שכבר לן שני לילות.

ושנה הר"ח שיטתו זו בפסחים דף לד: ובבעלים תעובר צורתו, כלומר כל זמן שיתכן שיאכל מניחין אותו (בספק טומאה ע"ש) שמא יבוא אליהו ויתירנו באכילה עד שיסרח וישנה מצורת הבשר, שאי אפשר להאכל כלל ויצא לשרפה ע"כ, ומדלא הזכיר כלל דין לינה נראה שמפרש שלא מועיל לינה כלל אלא בעי שינוי ממש בצורת הבשר. ולא כשיטת רש"י. ובר"ח פסחים דף פב: פגול טעון צורה, כלומר אינו

* בענין זה כתבתי במפענח צפונות דף עט. ובצפנת פענח לויקרא בהערות דף רעה. וכעת יש לי מקורות והערות חדשות מראשונים בבירור הענין לכן אמרתי לסדר הדברים מחדש ופנים חדשות באו לכאן.

שלא עבר עליו זמן אכילת שלמים שני ימים ולילה אחד עדיין בלחלותו הוא, ע"כ. וזה הוא שלא כמו ברש"י מנחות שגם ביום ולילה עובר מראית לחלוחית בשר, ודוחק לחלק בין מראית לחלוחית ללחלוחית גרידא.

וממקורות הנ"ל ראי' לפי הר"ח ושאר הראשונים דענין עיבור צורה לא תלוי כלל בנותר כמו שנתבאר לעיל.

ז. ולענ"ד יש להוסיף ביאור בהמלים "עיבור צורה" במשנה עפ"מ"ש בספר מפענח צפונות פרק א' "חומר וצורה" יש שם ל"א פרקים שהצפנת פענח בספריו מבאר יותר ממאה ענינים בש"ס בהלכה על פי היסוד של הרמב"ם במו"נ, ושאר הראשונים כמו שיש בהבריא ובאדם המהות של חומר וצורה, כן יש דבר זה גם בהבנת ההלכה "חומר וצורה" למשל ביטול ע"ז יש ביטול המציאות והחומר ויש ביטול התואר והצורה, (בע"ז הדין אם העכ"ם רק עלי' ביטלה, משום דהעיקר הוא החשיבות של הצורה והתואר וכשרק ביטול את התואר ופקע איסורה) ביטול חמץ יש ביטול החומר והצורה, בן שמונה כמת, הצורה ולא החומר, ס"ת ומוזזה ובהכ"נ אין לו קנין עצם רק בהתואר והצורה. כן בקרבנות יש קדושת צורה ויש קדושת תואר וצורה לא בעצם ראה שם פרק יב.

ומצינו בחו"ל הביטוי צורה במובן כזה שיתכוון לדבר רוחני מופשט ומושג שכלי, כפי שנתבאר לעיל, בהגיגה דף ט ע"ב: א"ל לבריה בני אדם הללו אנשים של צורה הן, פירש"י: אנשים גדולים, כלומר חכמים. ובפי' הר"ש בן היתום: של צורה הן, של חכמה ושל ענוה (עי' תענית טז ע"א ובמהרש"א שם). וכן מה שאמרו בשבת סג ע"א: והוא ידיעי צורתא דשמעתא, פירש"י: שורש הדבר קצת למדו מרבם, נראה ג"כ הכוונה במובן הנ"ל. וראה בב"ר ריש פכ"ז שמדמין הצורה ליוצרת, וביפ"ת שם. ולפי"ז לא רחוק לומר שגם כאן בהמלים "תעובר צורתן" היינו קדושת הקרבן ע"י שנעשה נותר.

ח. ויש להביא סמך לפי זה מלשון תירושלמי שקלים שם: תעובר צורתו ויצא לבית השריפה, א"ר יוסי ויאות לאכלו אין אתה יכול שמא נתקלקל צורתו (וי"ג לשרפו אין אתה יכול שמא לא נתקלקלה צורתו), לפום כן צריך מימר תעובר צורתו ויצא לבית השריפה, ע"כ. ולהפי' שנתקלקלה צורתו היינו עצם הבשר מה שייך לומר שמא נתקלקל או לא נתקלקל, הרי זה אפשר לראות והעיקר שאין אנו יודעים אם כבר נעשה נותר או לא, דהא גם לפירש"י וש"מ אפילו אם רואים ברור שע"י סבת שהיא הבשר נתקלקל נתעפש ונפסד ג"כ לא מועיל שמכל מקום יש עדיין להסתפק שמא עדיין לא נעשה נותר, א"כ למה לא אמר מפורש שמא נעשה נותר והשתמש בלשון שמא נתקלקל צורתו, ומוכח מזה שתעובר צורתו היינו קדושת הקרבן ואיכותו ע"י שנעשה נותר.

ט. ואין לדחות מלשון הגמ' בשבועות יא: אלא מעתה תפסול (קטרת) בליגה כו' אמר ליה ליגה קאמרת שאני קטורת הואיל וצורתה בכל השנה, פירש"י: אינה משנה את מראיתה לפיכך אע"ג דקדושת הגוף הוא לא מפסלה

ובשפת אמת כ': לא ידעתי הטעם לסברא זו שיצטרך ליגה ומה תועלת בליגה זו כיון דאינו נותר וגם לא מצאתי בשום מקום שנסתפקו התוס' בעיבור צורה. גם החזון איש בפסחים דף כב נשאר בצ"ע על דברי התוס'. אמנם הפנ"י כותב: מיהו לפמ"ש התוס' דעיבור צורה היינו ליגה בעלמא א"ש דעיבור צורה היינו גזרה דלתלות כנ"ל ודו"ק היטב. כוונתו להמבואר במשנה פסחים יא: ותולק כל חמש כו' ע"ש.

ד. רבינו גרשום מנחות ג: גבי חביתי כהן גדול תעובר צורתן ויצאו לבית השריפה, ובפי' ר"ג ליעבד להו ליגה ושורפן, מלשונו נראה שמפרש שעיקר הדין הוא לעשות להם ליגה. ומלשון רש"י תעובר צורתן ויפסל בליגה לשיטתו אויל דיש כאן שני דינים, כמו שנתבאר לעיל.

הרי לפנינו ד שיטות. א. רש"י דעיבור צורה היינו קלקול צורת הבשר ופסול ליגה ויש חילוק בין קד"ק לקדק"ל. ב. שיטת הר"ח ושאר ראשונים והרמב"ם שעיבור צורה לא תלוי כלל בליגה אלא דין מיוחד של קלקול צורת הבשר. ג. שיטת התוס' שנסתפקו שעיבור צורה הוא דין אפילו בלי נותר כגון ליגה אחת בשלמים. ד. שיטת רבינו גרשום דהעיקר הוא ליגה.

ה. והנה לפירש"י שתעובר צורתה היינו פסול ליגה ועיבור צורת מראית הבשר. והרי הוא נותר וטעון שריפה. קשה מאד להבין למה עזבה המשנה עיקר הדבר בהלכה זו שטעון ליגה שחל על זה שם נותר ולהוסיף שיש גם עיבור צורה, ותפסה דבר צדדי שתעובר צורת הבשר, שהרי משכחת לה שהבשר יפסל בנותר ולא עברה לחלוחיתו, שהרי קלקול הבשר תלוי במספר שעות שהבשר שהה, ואם אחד שחט קרבנו בבוקר ואחד שחט סמוך לבין הערבים, ומשכחת לה שהבשר לא נתקלקל ובכל זאת כיון שנפסל בליגה יש לו דין עיבור צורה. (ובשו"ת חת"ס חלק או"ח סי' קנה כתב דלשון "עבור צורה" שבש"ס לשון מושאל הוא דלא חזי למילתא עוד ולא שיהי' צורתו עוברת ומופגם בלילה אחד ע"כ והדבר צריך ביאור למה השתמשה בלשון מושאל).

ועוד צ"ע הרי משנה מפורשת בשקלים פ"ז: בשר שנמצא בעזרה איברים עולות, וחתיכות חטאות, ובירושלים ובחי שלמים, זה וזה תעובר צורתו ויצא לבית השריפה (ולזבחי שלמים צריך אתה לפרש תעובר צורתו עד יום ג' שמא היום נשחט ואינו נותר עד יום ג' לשחיטתו, ריבב"ן). והנה להפי' של רש"י איך אמרו זה וזה תעובר צורתו, כלומר עד שתעובר הלחלוחית, הרי יש כאן זמנים שונים של חטאת ועולה יום ולילה, ושלמים אינם נפסלים אלא אחרי שני ימים ולילה אחד ואינו גשרף רק אחרי שני ימים ושני לילות, וע"כ צ"ל תעובר צורתו כל אחד כדינו, ויש הלכה מיוחדת שגבי שלמים אינו פוסל מה שהבשר נפסד אחרי מעל"ע עד ב' ימים ולילה אחד, אבל בכ"ז צ"ע למה סתמה המשנה.

ו. עוד צ"ע מהמבואר בסנהדרין דף ע: בשר מלוח עד כמה אמר רחב"כ כל זמן שהוא כשלמים, פירש"י:

ש"הפי' עבד צורה היינו שתעבור צורת קדושת הקרבן ותחול עליו שם צורת נותר.

יא. ולתרץ שיטת ר"ח דס"ל דעיבור צורה היינו הצורה והמראה של הקרבן. ולרש"י שכולל שני הדברים נ"ל עפ"מ דמבואר בסוגיא דמנחות מו: הנ"ל. בגמ' שם מקשה אי לשרפה אתיין לשרפינהו לאלתר למה להו עבד צורה (ואביי דוחה תירוצו של ר' יוסף לפי שאין שורפין קדשים ביו"ט דהרי כאן מצותן בכך מידי דהוה פר ושעיר של יוה"כ) אלא אמר ר' יוסף גזירה שמא יודמנו להם כבשים א"ל אביי תינה כל זמן הקרבנות לבתר הכי (לאחר זמן הקרבנות) לשרפינהו, מאי תעובר צורתן גמי דקתני (תעובר כתי"ר) צורת הקרבנות ע"כ. ומבואר דלמסקנא מפרשת הגמרא מה שאמרו כאן בברייתא גבי שתי הלחם הבאות בפני עצמן תעובר צורתן אין הפירוש שבעי לינה אלא הפירוש צורתן היינו כל זמן הקרבנות, ומבואר שפירשו המלה צורתן לא במובן קלקול צורת הלחם ולא בצורת דין נותר אלא במובן הלכה ודין של זמן הקרבנות.

(ובתוס' ד"ה צורת וד"ה לפי מוכח דס"ל דגשרפין בלילה ומכאן ראייה לשיטת הרמב"ם דשרפת פרים אף בלילה, ובשטמ"ק מפרש שלמסקנא שורף אחר שקעה"ח ועדיין יום. וכ"מ בתוס' זבחים נו. דמהלך ד' מילין מתחלת השקיעה עד צה"כ זריקת דם למזבח פסול אף שהוא חשוב יום וכ"כ בטח"ק).

ומבואר מהנ"ל שבגמ' פירשו המלים "תעובר צורתן" בהבחיית אופן שא"א לפרש אותם כן במשניות פסחים שקלים וברייתות הנ"ל. ועכצ"ל שאין בזה קושיא וכל אחד מתפרש כפי ענינו, ולפ"ו שפיר י"ל כן לשיטת הראשונים שהביטוי תעובר צורתן במקום שכתוב אצל בשר יש לפרשו שקאי על עצם צורת הבשר שמתקלקל, כשיטת הר"ח או כשיטת רש"י שישנם שני הדברים ביחד, ובמקום שכתוב אצל קמח ומנחה אפויה יש לפרש הכוונה שתעבור צורת קדושת הקרבן ותחול עליו שם צורת נותר.

יב. עוי"ל עפ"מ דמבואר, בירושלמי שביעית פ"ח מ"ב שביעית ניתנה לאכילה דבר שדרכו לאכול כו' אין מחייבין אותו לאכול כו' ולא פת שעיפשה ולא תבשיל שנתקלקל צורתו ובתוספתא פ"ט—י ושביעית רפ"ו ולא תבשיל שעברה צורתו. הרי מבואר שפת שעיפשה היא כמו תבשיל ובשר שעברה צורתו.

מכל מקום מגמ' ראייה לעיקר פירושי בהגדר של שם עיבור צורה. וגם לפירש"י מוכרחים לומר שיש מקומות בחז"ל שביטוי זה משמש רק לקלקול האוכל כמו שהבאתי למעלה מתוספתא תרומות ושביעית רפ"ו תבשיל שעברה צורתו. וכן ברכות מ' ע"ב תבשיל שעבר צורתו.

יג. ומצאתי מקור דלינה ועיבור צורה המה ענין אחד בתוספתא מפורשת במנחות פ"ב: כל בירורי מדות הללו אם יש זבח אחר יקרבו עמו ואם לאו יפסלו בלינה ואם לאו תעובר צורתן ויצאו לבית השריפה ואם לאו ימכרו לחיבי זבח אחר. ובחסדי דוד כתב: וברור שהוא

בלינה, ומיהו משקדשה בכלי ליקרב גזור בה רבנן פסול לינה דילמא אתי לאכשורי בשאר המתקדשים בכלי, ע"כ. ולפירש"י הרי מבואר בגמרא דפסול לינה תלוי בשינוי צורה ולכך אין דין פסול לינה בקטורת. וכן כתב הצפנת פענח בהלכות תרומות, דף 70. אבל כבר הקשו התוס' שם ד"ה הואיל על פירש"י שלדבריו פסול לינה בקטורת הוא מדרבנן ומגמרא יומא מח, מבואר דהפסול מדאורייתא, ופירשו: הואיל וצורתה כל השנה כולה, שעיקר מצותה כך לעשות כולה בתחלת השנה, ולאחר קידוש כף איפשר דמיפסול מדאורייתא, ע"כ. ומלשון הר"י מיגאש שם שכתב ופריך לינה קאמרת שאני קטורת הואיל וצורך כל השנה כולה היא לפי שאי אפשר לטרוח בכל יום ויום לשחוק מה שהוא צריך לכל השנה, ע"כ, ונראה שגורס במקום צורה—צורך. ומפרש כפי' התוספות שצורתה היינו מצותה, ולעיל נתבאר שצורה לפעמים פי' דין תורה, ולפ"ו מכאן ראייה לפירוש הנ"ל שגם במשנה הפי' צורתו היינו דין קרבן והיינו כשנעשה נותר.

י. ויש להביא רא' להפי' שעיקר הדין של עיבור צורה הוא משום חלות דין נותר והכוונה צורת קדושת הקרבן.

מהא דמבואר במנחות נ: גבי חביתי כה"ג דמת הכהן או נאבד החצי עשרון אמרו בגמ': מחצה ראשון ומחצה שני תעובר צורתן ויצא לבית השריפה. ופירש"י תעובר צורתן ויפסל בלינה, כן בפי' רבינו גרשם לעבד להו לינה ושורפן. וכאן במנחת חביתין שהיו חלות אפיוות מה שיין לומר שאם עשאו ביום, בעמוד השחר נשתנו צורתם ונתקלקלו הרי זה אינו דומה כלל וכלל לבשר. ואותו הדין מבואר ג"כ במנחות מו: שתי הלחם הבאות בפני עצמן יונפו ותעובר צורתן ויצאו לבית השריפה.

ומלבד זה מצינו עוד ד' ברייתות בתוספתא שלא נזכרו בבבלי שבהם מבואר שבכל מיני מנחות אמרו תעובר צורתן אע"פ שלא שיין בהם קלקול צורה.

א. בתוספתא סוטה פ"ב—ו לענין מנחת סוטה נטמאה כו' משקדשה בכלי תעובר צורתה ותצא לבית השריפה. לפנינו במשנה סוטה פ"ג מ"ו מבואר רק תשרף וכן ברמב"ם כפי ההלכה.

ב. בתוספתא מנחות פ"ד—ו: נטמא הקומץ וכו' השיריים תעובר צורתם ויצאו לבית השריפה. ועי' פסחים ע"ח.

ג. בתוספתא כריתות פ"ד המפריש עשירית האיפה והעשיר כו' משקדשה בכלי תעובר צורתו ותצא לבית השריפה ע"כ. העתיקה הרמב"ם בפ"י מהל' שגגות ה"ב. ד. במנחות פ"י: בירורי המדות וכו' ואם לאו תעובר צורתן (יבואר להלן).

הנה בכל ההלכות הנ"ל שכתוב בהם דין עיבור צורה הרי א"א לפרש דלינה לילה פוגמת ומקלקלת את הקמח סלת של עשירית האיפה וכן המנחות האפיוות אינן מתקלקלות במשך הלילה ואין שום דמיון ביניהם למאכל בשר שעלול להתקלקל, ומבואר מכאן שמוכרחים אנו לומר